

ÇEKOSLOVAKYA

Ocak 1993'te Çek ve Slovakya cumhuriyetlerine ayrılan bir Orta Avrupa ülkesi.

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

II. TARİH

III. OSMANLI-ÇEK MÜNASEBETLERİ

IV. İSLÂMİYAT

ve ŞARKİYAT ÇALIŞMALARI

Bugün topraklarında Çek ve Slovakya cumhuriyetleri bulunan Çekoslovakya'yı kuzeyden Polonya, doğudan Ukrayna, güneyden Macaristan ve Avusturya, batıdan da Almanya çeviriyordu. Yüzölçümü 127.903 km² (Çek Cumhuriyeti 78.864 km², Slovakya 49.039 km²), başşehri Prag, diğer önemli şehirleri Bratislava, Brno, Ostrava ve Koşice olan Çekoslovakya'nın nüfusu 15.664.000 idi (1990). Çek ve Slovak federe cumhuriyetlerinden oluşan federal bir cumhuriyet olan Çekoslovakya, 1 Ocak 1993 tarihinde resmen son buldu ve yerine bağımsız iki yarı cumhuriyet kuruldu. Bunlardan Çek Cumhuriyeti'nin başşehri Prag, Slovakya Cumhuriyeti'ninki ise Bratislava'dır.

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

Avrupa'nın eski bölgeleri olan Bohemya, Moravya, Silezya ve Slovakya topraklarının birleşmesinden doğan Çekoslovakya, doğal görünümü bakımından birbirinden oldukça farklı üç bölgeye ayrılır. Batıdaki Bohemya etrafı dağlarla çevrili bir plato görünümündedir. Ülkenin orta kesiminde bulunan Moravya bölgesi, buraya adını veren Morava ırmağı etrafında gelişmiş alüvyonlu bir ovadır. Çekoslovakya'nın doğusunda yer alan Slovakya'nın büyük bir kesimi ise dağlıktır. Karpat sistemine bağlı olan Tatralar bu bölgenin en önemli dağlarıdır ve ülkenin en yüksek noktası olan 2655 m. yüksekliğindeki Gerlachovka zirvesi bunların üzerinde bulunur.

Çekoslovakya'da genel olarak kara iklimi görülmele birlikte yer şekillerinin özelliklerine göre farklı iklimlere de rastlanır. Esas itibarıyla yazları serin ve yağışlı, kışları uzun ve soğuk olan Çekoslovakya'nın Bohemya ve Moravya çukurlarında iklim sert, yazla kış arasındaki sıcaklık farkı oldukça fazladır. Yağmur miktarı bölgelere göre değişir (Prag'da yılda 800 mm.). Yağmurlu günlerin sayısı kışın daha fazla olsa da yağmurlar en çok ilkbahar sonunda ve yazın yağar. 48° Prag'da temmuz ayı sıcaklık ortalaması 19 derece iken ocak ayı ortalama sıcak-

lığı -0,5 derecedir. Doğuya doğru gidildikçe kışın şiddeti artar. Üçte birinden fazlası ormanlarla kaplı olan Çekoslovakya topraklarının bol yağış alan dağlık yerlerinde çeşitli ağaç türleri ve yabancı hayvanlar bulunmaktadır.

Çekoslovakya akarsular açısından zengin bir ülkedir. Bohemya havzasından geçen Elbe, Vlatava ve Ohre ırmakları kuzeye yönelirler; Moravya ve Slovakya'nın akarsuları olan Morava, Vah, Hron ve İpel ise güneyde Tuna nehrine karışırlar. Böylece ülkedeki ırmakların bir kısmı sularını Karadeniz'e, bir kısmı ise Baltık denizine boşaltır.

Çekoslovakya nüfus bakımından Avrupa'nın kalabalık ülkelerinden biri olup kilometrekareye ortalama 123 kişi düşmekte ve bu yoğunluk Moravya bölgesinde 150'ye kadar yükselmektedir. Şehirleşme oranının çok yüksek olmadığı ülkede nüfusun % 40'ı köylerde yaşamakta ve nüfus artış hızı gayet düşük düzeyde seyretmektedir. Endüstri bakımından gelişmiş bir bölge olan Bohemya'da şehirleşme Slovakya'ya oranla daha yüksektir. Millî başşehir Prag (1989'da 1.211.000), Slovakya'nın merkezi Bratislava (436.000), Moravya'nın merkezi Brno (390.000) ve Ostrava (331.000) ile Koşice (232.000) ülkenin tarihî bakımdan olduğu kadar endüstri tesisleri açısından da en önemli şehirleridir.

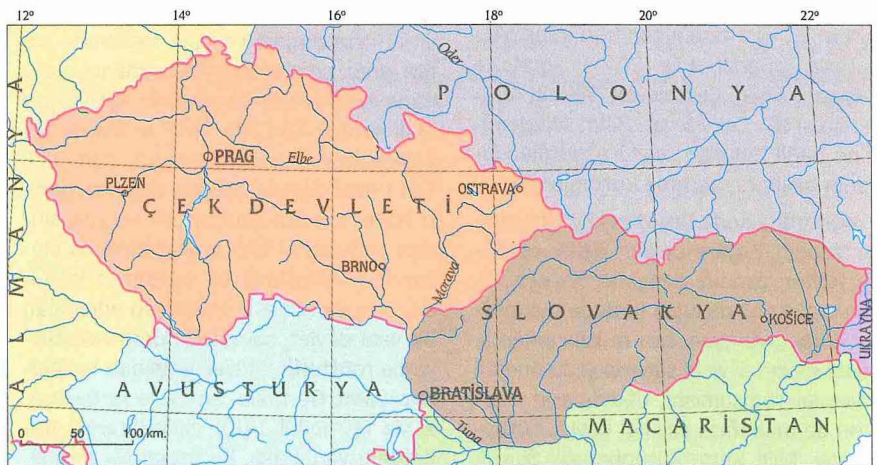
Çekoslovakya nüfusu etnik açıdan çeşitlilik gösterir. Hâkim unsur Bohemya ve Moravya'da yaşayan ve toplam nüfusun % 62,9'unu teşkil eden Çekler'dir. Ülkenin ikinci büyük etnik topluluğu ise Slovakya'da yerleşmiş olan Slovaklar'dır

(% 31,8). Her iki topluluk da Slav kökenli olmakla beraber zaman içinde iki ayrı millet şeklinde gelişmişlerdir ve aralarında ortak özelliklerin yanı sıra farklı nitelikler de mevcuttur. Bu grupların dışında ülkede Macar (% 3,8), Polonyalı (% 0,5), Alman (% 0,3), Ukraynalı (% 0,3) ve kalabalık bir Çingene topluluğu da bulunmaktadır. II. Dünya Savaşı'ndan önce nüfus içinde önemli bir orana sahip olan Almanlar (% 22,4) savaştan sonra sürüldüklerinden sayıları çok azalmıştır.

Ülkedeki başlıca diller Bohemya ve Moravya'da konuşulan Çekçe ile Slovakya'da konuşulan Slovakça olup bunlar Hint-Avrupa dil ailesinin Slav kolunun Batı Slav bölümüne giren iki yakın akraba dildir. Çekoslovakya'nın güneydoğusunda konuşulan Slovakça'ya göre Almanca ve diğer Batı dillerinin Çekçe üzerindeki etkisi büyüktür. Bu dillerin dışında bazı küçük etnik gruplar Almanca, Lehçe, Macarca ve Çingence konuşmakta iseler de ülkenin resmî dilleri Çekçe ve Slovakça'dır.

Çekoslovak halkının % 77'si Katolik, % 8'i millî Çek kilisesi mensubu, % 7'si Protestan ve geriye kalanı da herhangi bir dini resmen benimsememiş olanlar teşekkül etmektedir. Aslında ülkede resmî din istatistikleri tutulmadığından nüfusun dinî yapısıyla ilgili bilgiler kesin değildir. Çekoslovakya'da yaşayan müslümanların sayısı son derece azdır. Tahminen 2000 kadar olan bu topluluğu bazı müslüman ülkelerden yüksek öğrenim için gelen öğrencilerle İslâm ülkelerinin elçiliklerinde görevli memurlar ve ticaretle uğraşan kişiler oluşturmaktadır.

Çekoslovakya

ÇEKOSLOVAKYA

dır. Ülkede İslâmiyet'le ilgili ilmî araştırmalar ise belli bir seviyeye ulaşmış durumdadır.

Çekoslovakya'nın ekonomisi Doğu Avrupa ülkeleri arasında en çok gelişmiş olanıdır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ülkede kurulan komünist yönetim sanayi kuruluşlarını devletleştirmiş olduğundan 1990 yılına kadar her türlü sanayi kuruluşunun ve emlakın % 90'ı devletin mülkiyetinde bulunuyordu. Şubat 1991'de Millî Meclis devletin mülkiyetinde bulunan sanayi kuruluşlarının yerli ve yabancı özel müteşebbislere satılması kararını almıştır. Ülke ekonomisi beş yıllık planlarla yönlendirilmektedir. Çekoslovakya'da özellikle ağır sanayi ileri gitmiş ve bunda zengin kömür yataklarının büyük etkisi olmuştur. Otomotiv, elektrik, elektronik, demir-çelik, kimya, ayakkabı, mobilya, kristal, porselen ve kurşunkalem gibi sanayi dalları en fazla gelişenlerdir. Petrol rezervleri son derece sınırlı olan ülkede elektrik üretimi termik, hidroelektrik ve nükleer santrallerden sağlanır. Maden bakımından zengin olmayan ülke topraklarından az miktarda demir, bakır, kurşun, civa, altın ve gümüş çıkarılır. Sanayi gelişmiş olmasına karşılık tarım sektörü geri durumdadır. Toplam iş gücünün ancak % 13,7'si tarım alanında istihdam edilmektedir ve ekilebilir toprakların ülke yüzölçümüne göre oranı da % 40 kadardır.

Ülkede hem demiryolu hem de karayolu şebekeleri gelişmiş durumdadır; taşımacılıkta Tuna ve Elbe nehirlerinden de istifade edilir. Çekoslovakya eğitim alanında oldukça ileri seviyededir. Okuma yazma oranı % 90'ın üzerinde olan ülkede dokuz yıllık temel eğitim mecburidir. Temel eğitimden sonra üç dört yıl süreli lise ve meslek liselerinin önemi büyüktür. Ülkedeki beş üniversitenin en eskileri 1348'de Alman İmparatoru IV. Karl tarafından kurulmuş olan Karlova Üniversitesi ile 1707'de öğretime başlamış olan Çekoslovak Teknik Üniversitesi'dir. Çekoslovak Bilim Akademisi'ne bağlı bulunan çeşitli enstitüler ülkenin başlıca araştırma kurumlarıdır.

Kültürel alanda Çekoslovakya'da canlı bir zenginlik göze çarpar. Etnik çeşitlilik kültür yapısını zenginleştirirken diğer toplumlar da buna katkıda bulunurlar. Edebiyatın yanı sıra müzik, sinema, güzel sanatlar ve el sanatlarında önemli başarılar sağlanmıştır. Ülkede eski eserlerin de muhafaza edildiği Devlet Kütüphanesi, Millî Müze Kütüphanesi, Slovak

Millî Kütüphanesi, Bratislava-Slovakya Teknik Kütüphanesi ve Bratislava Üniversite Kütüphanesi gibi kütüphanelerle Millî Müze, Millî Galeri ve Dekoratif Sanatlar Müzesi gibi müzeler bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Selâmi Gözenc, *Avrupa Ülkeler Coğrafyası II: Kuzey, Batı ve Orta Avrupa Ülkeleri*, İstanbul 1983, s. 205-216; H. N. Howard – H. Backlin, "Czechoslovakia", *EAm.*, VIII, 383^d-383; Emm. de Martonne, *Géographie Universelle*, Paris 1931, IV, 533-620; "Czechs", *The Illustrated Encyclopedia of Mankind*, London 1978, IV, 438-441; "Çekoslovakya", *ABR.*, VI, 361-367; "Tchécoslovaquie", *EUn.*, XV, 781-790; "Çekoslovakya", *Büyük Larousse*, İstanbul 1986, V, 2621-2629; "Tchécoslovaquie", *Le Grand Robert des noms propres, Dictionnaire Universel Alphabétique et Analogique des noms propres*, Paris 1987, V, 3064-3066.

SABRİ ERDİL

II. TARİH

Çekoslovakya I. Dünya Savaşı sonunda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun dağılması sonucunda kurulmuş olmakla birlikte Çek halkı arasında milliyetçi düşünceler ve Çekler'le Slovaklar'ı bir araya toplayacak bir devlet oluşturma fikri XX. yüzyılın ilk yıllarında ortaya çıkmıştır. Ülkenin batısında yaşayan Bohemyalılar bir süre bağımsız bir unsur olarak görünmüşlerse de Bohemya tacının Habsburg hânedanında bulunması ve bir kısım savaşlar sebebiyle ciddi bir varlık gösterememişlerdir.

Avusturya-Macaristan parlamentosunda üye olarak görev yapan Tomaş Garrigue Masaryk (ö. 1937) ve Eduard Beneş (ö. 1948) gibi vatan severler bağımsızlık mücadelesinde önemli rol oynadılar. Masaryk ve arkadaşları savaş yıllarında Paris'te Çekoslovak Millî Konseyi'ni kurarak (1916) mücadeleyi yurt dışında sürdürdüler. Nihayet Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun savaşta gücünü kaybetmesi ve ülke içerisinde bir dizi grev, gösteri ve ayaklanmanın meydana gelmesiyle çalışmaları kolaylaşan Millî Konsey 28 Ekim 1918 tarihinde Çekoslovakya'nın bağımsızlığını ilân etti. 1911'deki durum dikkate alınarak geçici millet meclisi oluşturuldu ve arkasından 14 Kasım 1918'de başkanlığına Masaryk'ın getirildiği bir hükümet kuruldu. Çekoslovakya Cumhuriyeti adını alan bu yeni devlet, savaştan sonra Avusturya ile müttefik ülkeler arasında imzalanan Saint Germain-en-Laye Antlaşması'yla (10 Eylül 1919) milletlerarası hukuktaki yerini aldı. Komşularıyla olan sı-

nır meseleleri ayrı ayrı imzalanan bir dizi antlaşmayla çözümlenirken Teschen (Cieszyn) bölgesinde uygulanan plebisit ile buranın bir bölümü Polonya'ya bırakıldı.

29 Şubat 1920'de kurucu meclisin kabul ettiği anayasa demokratik parlamenter rejimi öngörüyordu. Etnik çoğulculuk ve idarî kadro eksikliği önemli bir problem olmakla birlikte iki savaş arasında demokrasi başarıyla uygulandı. Azınlıklardan Südet Almanları Çekoslovakya'ya pek destek olmadılar ve Almanya'da Hitler'in iktidara gelmesiyle birlikte milliyetçi eğilimlerini giderek arttırdılar. Almanlar'ın gözünün Berlin'e, Polonyalılar'ın Varşova'ya ve Macarlar'ın Budapeşte'ye dönük olması ülkede millî birliğin sağlanmasını zorlaştıran temel unsur oldu. 1927 ve 1934 yıllarında yeniden devlet başkanlığına seçilen Masaryk görevde kaldığı 1935 yılına kadar etnik ve ekonomik meselelerin üstesinden gelmeyi başardı ve ülkesini sanayileştirecek ekonomik alanda önemli bir gelişme sağladı.

II. Dünya Savaşı öncesinde Çekoslovakya barış antlaşmalarıyla parçalanmaktan kurtulamadı. Öteden beri Almanya'nın nüfuz alanında olan Südetler bölgesi, 29 Eylül 1938'de toplanan Münih Konferansı'nda alınan karara göre dört merhalede Almanya'ya terkedildi. Ardından 2 Ekim 1938'de Polonya Teschen bölgesini işgal ederken Macaristan da Slovakya'nın sınırı boyunca bir bölgeyi elde etti. Bu olaylardan sonra ülkedeki azınlıklar muhtariyet için harekete geçtiler ve 19 Kasım 1938'de Prag yönetimi federal bir sistemi kabul etmek zorunda kaldı. Bu yapı içinde Slovakya ile Rutenya özerkliklerini kazandılar. 9 Mart 1939'da Slovakya'nın Hitler'den gördüğü destekle bağımsızlığını ilân etmesi ve Çekoslovak yönetiminin buna karşı çıkmasıyla beliren buhran Hitler'e müdahale fırsatı verdi ve 15 Mart 1939'da Alman birlikleri Prag'ı işgal ettiler; ardından da Macarlar Rutenya'ya girerek burayı ülkelerine kattılar.

Savaş yıllarında Almanya'nın işgalinde kalan Çekoslovakya savaştan sonra müttefiklerce kurtarıldı. E. Beneş devlet başkanı seçilirken Komünist Partisi lideri Klement Gottwald başkanlığında bir koalisyon hükümeti kuruldu. 1948'e kadar işlerin iyi gittiği Çekoslovakya'da Marshall planının önce kabul edilip ardından Sovyetler Birliği'nin baskısıyla vazgeçilmesi üzerine başgösteren buhr-